

مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی

تأثیر مسئله حسن و قبح در اندیشه کلامی متکلمان مسلمان
(امامیه، معتزله، اشاعره)

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
در رشته فقه و معارف اسلامی

نگارش؛ محمد آصف احسانی

استاد راهنما؛ ابوالفضل روحی

استاد مشاور؛ حجة الاسلام و المسلمین محمد جعفری

خرداد ۱۳۸۵

کتابخانه جامع مرکز جهانی علوم اسلامی
شماره ثبت: ۱۴۵۴
تاریخ ثبت: -

مسئولیت مطالب مندرج در این پایان نامه به عهده نویسنده می باشد

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیر و تشکر

اکنون که کار این پایان نامه به مرحله نهایی رسیده است بر خود فرض می‌دانم از استاد فرزانه، جناب آقای ابوالفضل روحی که راهنمایی آن را بر عهده داشتند به خاطر زحمات بی دریغش تقدیر و تشکر کنم. همچنین جا دارد از حجة الاسلام و المسلمین جناب حاج آقای محمد جعفری که ایشان مشاور اینجانب بوده و در طول تدوین پایان نامه مرا راهنمایی و ارشاد نموده سپاسگزاری نمایم.

تقدیم و اهداء

به پدرم که مشوق من در تحصیلاتم می‌باشد و مادر بزرگوارم که
رهنمودهای دلسوزانه‌اش هنوز هم در وجودم نهفته است.

به همه معلمان رشد آفرین

به همه روحانیون مبارز و هدایت‌گر

بررسی تاثیر مساله حسن و قبح در اندیشه کلامی متکلمان مسلمان موضوع مورد بحث در این پایان نامه است و فرضیه های این تحقیق عبارتند از :

۱- یکی از ثمرات حسن و قبح عقلی لزوم بعثت پیامبران و لزوم عصمت پیامبران و امامان (ع) است

۲- یکی دیگر از ثمرات حسن و قبح عقلی قبح تکلیف به ما لایطاق و حسن تکلیف است .

۳- یکی از آثاری که بر نظر اشاعره به عنوان مثبتین حسن و قبح شرعی مترتب می شود این است که آنها تکلیف به ما لایطاق را جایز می دانند.

کل مطالب این پایان نامه شامل کلیات و دوجنح می باشد در کلیات به تعریف مساله و بیان سوال های اصلی تحقیق ، فرضیه های تحقیق ، سابقه و ضرورت انجام تحقیق .... اشاره شده است عنوان فصل اول از بخش اول چپستی حسن و قبح و بیان دیدگاه ها است در فصل دوم دلایل اشاعره و عدلیه بر حسن و قبح شرعی و عقلی و نقد دلایل آنها پرداخته شده است در بخش دوم تاثیرات مساله حسن و قبح در اندیشه های کلامی متکلمان مسلمان مطرح شده است و شامل سه فصل می باشد در فصل اول تاثیرات حسن و قبح مربوط به ذات و صفات خدا در فصل دوم تاثیرات حسن و قبح مربوط به نبوت و امامت و در فصل سوم تاثیر حسن و قبح در نظریه اخلاقی و رابطه دین و اخلاق مطرح شده است.

بطور کلی میتوان گفت ثمراتی را که اشاعره بر حسن و قبح شرعی مترتب نموده اند قابل نقد می باشد و نظر عدلیه مخصوصا امامیه درباره حسن و قبح عقلی اثبات می شود و در نتیجه حقانیت تفکر کلامی امامیه درباره توحید، نبوت، امامت، معاد و اخلاق را اثبات می کند .

درباره اخلاق، عدلیه قائلند عقل در افعالی که قادر است حسن و قبح آنها را تشخیص دهد در آن موارد اخلاق از دین مستقل است اما در مواردی که تشخیص حسن و قبح افعال از محدوده تشخیص خرد و عقل بیرون باشد اخلاق نیازمند به دین است ولی اشاعره قائلند که دین اخلاق را بوجود می آورد .

فهرست مطالب

مقدمه:	۱
مفاهیم و کلیات	۵
۱. تعریف مسأله و بیان سؤالات اصلی تحقیق	۵
۲. فرضیه‌های تحقیق	۵
۳. روش انجام تحقیق	۶
۴. سابقه و ضرورت انجام تحقیق	۶
۵. قلمرو تحقیق	۷
۶. متغیرهای تحقیق	۷
۷. اهداف تحقیق	۷
۸. کلید واژه‌ها	۸
۹. پیشینه حسن و قبح عقلی	۱۱
۱۰. مبادی تصویری و تصدیقی قاعده‌ی حسن و قبح	۱۵
۱-۱۰. عقل در لغت	۱۵
۲-۱۰. عقل در اصطلاح	۱۶
۳-۱۰. عقل نظری و عملی	۱۹
۱۱. نظریات مختلف در باب عقل عملی و عقل نظری	۲۰
۱۲. اسباب حکم عقل عملی به حسن و قبح	۲۴
۱۳. اقسام مشهورات	۲۷
مشهورات حقیقی	۲۸
بخش اول	۳
چیستی، معانی و ادله حسن و قبح	۳
فصل اول	۲۷
چیستی و بیان دیدگاهها	۲۷
۱. معانی حسن و قبح و تعریف آن	۳۲
۱-۱. معنای لغوی حسن و قبح	۳۲
۲-۱. معانی حسن و قبح در اصطلاح متکلمین	۳۲
۳-۱. تعیین محل نزاع اشاعره و عدلیه	۳۷
تبیین نظریات حسن و قبح	۴۰
۱. حسن و قبح ذاتی	۴۰

۴۰	۱-۱. معانی ذاتی
۴۰	۱-۱-۱. ذاتی باب ایساغوجی
۴۱	۱-۱-۲. ذاتی باب برهان
۴۴	۱-۱-۳. نقد و ارزیابی
۴۷	۲. حسن و قبح اقتضائی
۴۸	۳. حسن و قبح شرعی
۴۹	نوع مفهوم حسن و قبح:
۱	فصل دوم
۱	دلایل اشاعره و عدلیه بر حسن و قبح عقلی و شرعی و نقد دلایل آنها
۵۲	۱. دلایل اشاعره بر حسن و قبح شرعی و نقد دلایل آنها
۵۵	۲. دلایل عقلی عدلیه بر حسن و قبح عقلی و نقد دلایل آنها توسط متکلمین اشاعره
۶۰	۳. دلایل نقلی حسن و قبح عقلی
۱	بخش دوم
۱	تأثیرات مسئله حسن و قبح در اندیشه‌های کلامی متکلمان مسلمان (امامیه، معتزله و اشاعره)
۶۴	فصل اول: تأثیرات حسن و قبح مربوط به ذات و صفات خداوند
۶۵	۱. وجوب خداشناسی
۶۵	الف: لزوم شکر منعم
۶۵	ب: دفع ضرر یا عقاب محتمل
۶۶	ج: لطف بودن تکلیف
۶۶	۲. حکمت خداوند
۶۷	۱-۲. معنای لغوی حکمت
۶۸	۲-۲. حکمت در اصطلاح متکلمان و صاحب نظران
۶۹	۲-۳. دلایل حکمت
۷۰	۳. غایت مندی افعال خدا
۷۱	۳-۱. دلایل متکلمان عدلیه بر غایت‌مند بودن افعال خدای متعال
۷۲	از ثمرات حسن و قبح شرعی معلل نبودن افعال خداوند به غایات
۷۲	دلایل اشاعره بر معلل نبودن افعال خداوند به اغراض و غایات
۷۶	۴. عدل الهی
۷۶	۴-۱. عدل در لغت
۷۸	۴-۲. عدل در اصطلاح حکما

- ۷۸..... ۳-۴. عدل در اصطلاح متکلمان
- ۷۹..... ۴-۴. اقسام کلی عدل الهی
- ۸۱..... ۵-۴. اتکای اصل عدل بر حسن و قبح عقلی
- ۸۲..... ۶-۴. نفی صدور فعل قبیح از ثمرات عدل الهی
- ۸۳..... حسن افعال خداوند از ثمرات حسن و قبح شرعی
- ۸۴..... قادر بودن خداوند بر کار قبیح یا قادر نبودن او بر کار قبیح؟
- ۸۷..... ۷-۴. نتایج و آثار مسئله عدل
- ۸۷..... ۸-۴. حسن تکلیف و لزوم آن
- ۸۷..... معنی تکلیف در لغت
- ۸۸..... اقسام تکلیف
- ۸۹..... شرایط تکلیف
- ۹۲..... ۹-۴. محال بودن تکلیف ما لا یطاق
- ۹۳..... دلایل عدلیه بر امتناع و محال بودن تکلیف ما لا یطاق از سوی خدا
- ۹۴..... از فروعات و ثمرات حسن و قبح شرعی جواز تکلیف به ما لا یطاق
- ۹۴..... ادله اشاعره بر جواز تکلیف به ما لا یطاق
- ۹۵..... ۱۰-۴. ثواب و عقاب
- ۹۶..... ۱۱-۴. اختیار انسان
- ۹۸..... ۱۲-۴. ضرورت معاد یا لزوم بعث و قیامت
- ۱۰۱..... ۵. حسن هدایت و قبح اضلال
- ۱۰۲..... ۶. قاعده لطف یا لزوم لطف از ثمرات حسن و قبح عقلی
- ۱۰۳..... ۱-۶. معانی لغوی لطف
- ۱۰۳..... ۲-۶. تعریف لطف و اقسام آن در اصطلاح متکلمین
- ۱۰۶..... ۳-۶. شرایط و قیود لطف
- ۱۰۸..... ۴-۶. اقسام لطف از نظر فاعل
- ۱۱۰..... ۷. قاعده اصلح
- ۱۱۲..... ثمرات لطف
- ۱۱۵..... صفات خبری از ثمرات حسن و قبح شرعی
- ۱۱۵..... نقد و ارزیابی نظر اشاعره
- ۱۲۰..... فصل دوم: تأثیرات حسن و قبح مربوط به نبوت و امامت
- ۱۲۰..... ۱. ضرورت نبوت

۱۲۰	۱-۱. نبی در لغت
۱۲۱	معنای اصطلاحی نبی و رسول
۱۲۱	۲-۱. دلایل ضرورت نبوت
۱۲۲	۲. ضرورت عصمت انبیاء
۱۲۳	۲-۱. عصمت در اصطلاح متکلمان
۱۲۴	۲-۲. دیدگاه متکلمان در حدود عصمت انبیاء از گناه
۱۲۵	۲-۳. ادله وجوب عصمت انبیاء
۱۲۶	۳. تصدیق مدعیان نبوت
۱۲۷	۴. خاتمیت
۱۲۷	۴-۱. معنای خاتم
۱۲۸	۵. ضرورت امامت
۱۲۸	۵-۱. معنای لغوی امامت
۱۲۸	۵-۲. امامت در اصطلاح متکلمین
۱۲۸	۵-۳. وجوب و ضرورت نصب امام
۱۲۹	۵-۴. دلیل وجوب معصوم بودن امام
۱۳۲	فصل سوم: تاثیر حسن و قبح در اخلاق
۱۳۲	۱- اخلاق در لغت و اصطلاح
۱۳۴	۲- معیار فعل اخلاقی از نظر حکما و فلاسفه
۱۳۵	۳- مفاهیم اخلاقی:
۱۳۸	۴- حسن و قبح عقلی مبنای نظریه اخلاقی
۱۴۰	۵- نقد و ارزیابی دیدگاه اشاعره درباره منشاء اخلاق
۱۴۰	۶- رابطه دین و اخلاق
۱۴۴	۷. نظریه استاد مصباح یزدی
۱۴۶	۸- دیدگاه دکتر سروش و دین اقلی در حوزه اخلاق
۱۴۸	۹. نقد و ارزیابی نظریه اشاعره درباره رابطه دین و اخلاق
۱۵۱	نتیجه گیری کلی
۱۵۷	منابع و مأخذ

چالش فکری که بین اشاعره و عدلیه قرن ها ادامه داشته و هنوز که هنوز است خیلی از اختلافات فکری ما با اهل سنت روی همین مبنا می چرخد .

مواضعی که يك مذهب در اندیشه های کلامی خود اتخاذ می کند ، راهی است برای اثبات حقانیت آن مذهب ، لذا با بررسی تاثیرات مساله حسن و قبح در اندیشه کلامی متکلمان مسلمان (امامیه، معتزله و اشاعره) نحوه تفکر و اندیشه آنها درباره سایر مباحث کلامی مشخص می شود و همچنین روشن می شود که متکلمان عدلیه از جمله امامیه چگونه از قاعده حسن و قبح عقلی به عنوان پایگاهی مستحکم و در سطحی گسترده در دفاع از عقاید دینی بجزه گرفته اند.

مسئله حسن و قبح ذاتی و عقلی ، از مباحث مهمی است که خواستگاه کلامی ، اخلاقی و اصولی دارد و به عنوان قاعده اساسی در حل و فصل بسیاری از مسائل قرار می گیرد .

مباحث ملازمات و استلزامات عقلی در اصول فقه ، جاودانگی و پایداری ارزش های اصیل انسان در علم اخلاق و مسائل مهم کلامی از جمله وجوب تکلیف ، لزوم بعثت انبیاء ، عصمت انبیاء و عصمت امامان و حکمت خدا .... در علم کلام بر این مسئله مبتنی اند بررسی این مسئله به صورت دقیق می تواند راه بردی برای اثبات حقانیت امامیه باشد.

با مطالعاتی تا کنون انجام داده ام گرچه در منابع گوناگون به گونه ای درباره تاثیرات

حسن و قبح سخن به میان آمده است در هیچکدام از آنها این بحث به صورت مفصل و کلامی مورد دقت قرار نگرفته است اگرچه مقالاتی مانند مقاله حسن و قبح

افعال موجود در شبکه اطلاع رسانی امام جواد (ع) (حسن و قبح www.imamgavad

[.net/htm/far/library/akhlag/falsafeh/](http://www.net/htm/far/library/akhlag/falsafeh/))عقل اعتزالی تالیف دکتر عبدالکریم

سروش در شبکه اطلاع رسانی www.soroash.com و مقاله نوآوری های علامه

طباطبایی محصول گشودگی فکری ایشان از دکتر فرامرز قراملکی موجود در شبکه اطلاع

رسانی [www.mehrnews.com /fa/](http://www.mehrnews.com/fa/) و کتاب آقای جعفر سبحانی درباره حسن و قبح تالیف شده اند .

از طرف دیگر بررسی تاثیرات حسن و قبح بر اندیشه های کلامی متکلمان مسلمان نحوه اندیشه و تفکر آنها را درباره سایر مباحث کلامی و این که چه جهتی به اندیشه متکلمین عدلیه و چه جهتی به اندیشه متکلمین اشاعره داده است را مشخص می کند و انگیزه ام از پرداختن به این موضوع علاوه بر موارد فوق الذکر علاقه شخصی ام نسبت به این موضوع بوده است اکثر منابع این پایان نامه به زبان عربی بوده و استخراج و تجزیه و تحلیل مطالب از آنها دقت و سعی مضاعفی را به خود اختصاص داده است .

و اختلاف اشاعره و عدلیه در حسن و قبح به معنی تعلق مدح و ثواب و ذم و عقاب می باشد اشاعره می گوید حسن و قبح به این معنی شرعی است ولی عدلیه قائلند حسن و قبح به این معنی عقلی است

کل مطالب این پایان نامه شامل کلیات و دوجنخ می باشد در کلیات به تعریف مساله و بیان سوال های اصلی تحقیق ، فرضیه های تحقیق ، سابقه و ضرورت انجام تحقیق و مبادی تصویری و تصدیقی قاعده حسن و قبح مانند بحث عقل و مشهورات مطرح شده است و نتیجه ای که از مبادی تصویری و تصدیقی قاعده حسن و قبح بدست می آید این است که عقل عملی به حسن و قبح اشیاء حکم می کند و حسن و قبح افعال از آراء محموده و قضایای مشهوره است اشاره شده است عنوان فصل اول از بخش اول چستی حسن و قبح و بیان دیدگاه ها است در فصل دوم دلایل اشاعره و عدلیه بر حسن و قبح شرعی و عقلی و نقد دلایل آنها پرداخته شده است در بخش دوم تاثیرات مساله حسن و قبح در اندیشه های کلامی متکلمان مسلمان مطرح شده است و شامل سه فصل می باشد در فصل اول تاثیرات حسن و قبح مربوط به ذات و صفات خدامتند و جوب خدا شناسی، حکمت خداوند ، غایت دار بودن افعال خداوند عدل الهی و اتکای اصل عدل بر حسن و قبح عقلی ضرورت معاد و قیامت حسن هدایت و قبح اظلال و قاعده لطف و... مطرح شده است در

فصل دوم تاثیرات حسن و قبح مربوط به نبوت و امامت مانند ضرورت نبوت و ضرورت عصمت انبیاء، تصدیق مدعیان نبوت، خاتمیت، ضرورت امامت و دلیل وجوب معصوم بودن امام مطرح شده است و در فصل سوم تاثیر حسن و قبح در نظریه اخلاقی و رابطه دین و اخلاق مطرح شده است.

کلیات و مفاهیم

کلیات و مفاهیم

۱. تعریف مسأله و بیان سؤالهای اصلی تحقیق

به عقیده شیعه و معتزله حسن و قبح دو امر عقلی اما به نظر اشاعره شرعی‌اند. مسائل کلامی زیادی، بر قاعده‌ی حسن و قبح مترتب می‌شود و حسن و قبح چه عقلی و شرعی در رابطه با مسائل کلامی ثمراتی دارد بررسی تأثیر مسأله حسن و قبح در اندیشه‌ی کلامی متکلمان مسلمان (امامیه، معتزله، اشاعره) سؤال و مسأله‌ی مهمی است.

سؤالهای اصلی تحقیق

۱. اختلاف اساسی در مسئله‌ی حسن و قبح حول چه محوری است؟
  ۲. تأثیر پذیرش حسن و قبح عقلی از سوی شیعه و معتزله بر دیگر عقاید آنها چه می‌باشد؟
  ۳. حسن و قبح به چه معنی است؟
  ۴. آیا می‌توان گفت یکی از اختلافات ریشه‌ای میان اشاعره و فرقهای کلامی دیگر اختلاف بر سر مسئله حسن و قبح است.
  ۵. هر یک از فرقهای کلامی اسلامی درباره‌ی حسن و قبح چه دیدگاهی دارند؟
۲. فرضیه‌های تحقیق

۱. یکی از آثاری که بر نظریه امامیه به عنوان مثبتین حسن و قبح عقلی مترتب می‌شود این است که انجام هرگونه فعل قبیح برای خداوند غیر ممکن است.
۲. یکی از آثاری که بر نظر اشاعره به عنوان مثبتین حسن و قبح شرعی مترتب می‌شود این است که آنها تکلیف به ما لا یطاق را جایز می‌دانند.

۳. با اعتقاد به حسن و قبح شرعی و انکار حسن و قبح عقلی، عدل الهی قابل اثبات نیست.

۴. یکی از آثاری که بر نظریه اشاعره به عنوان مثبتین حسن و قبح شرعی، مترتب می‌شود این است که آنها به قول به کسب و مسئله صواب و عقاب اعتقاد دارند.

۵. انکار حسن و قبح عقلی از سوی اشاعره باعث شده که در نظر آنها سرنوشت انسان در هاله‌ای از ابهام قرار گیرد.

۶. یکی از ثمرات حسن و قبح عقلی طبق نظر عدلیه، لزوم بعثت پیامبران است.

۷. یکی از ثمرات حسن و قبح عقلی، حسن تکلیف است.

۸. یکی از آثاری که بر نظریه عدلیه بعنوان مثبتین حسن و قبح عقلی، مترتب می‌شود این است که هدایت حسن و اضلال قبیح می‌باشد.

۳. روش انجام تحقیق

از روش کتابخانه‌ای استفاده شده است. در این روش ابتدا یک طرح کلی برای انجام تحقیق، ترسیم گردیده است، سپس با استفاده از روش کتابخانه‌ای به جستجوی منابع مورد نیاز و فیش برداری از آنها پرداخته شده است و پس از تهیه مواد اولیه به تجزیه و تحلیل آنها اقدام شده است. در پایان با بررسی دیدگاههای گوناگون، با نگاهی انتقادی مطالب مورد ارزیابی قرار گرفته است.

۴. سابقه و ضرورت انجام تحقیق

با مطالعاتی تا کنون انجام داده ام گرچه در منابع گوناگون به گونه ای درباره تاثیرات حسن و قبح سخن به میان آمده است در هیچکدام از آنها این بحث به صورت مفصل و کلامی مورد دقت قرار نگرفته است اگرچه مقالاتی مانند مقاله حسن و قبح افعال موجود در شبکه اطلاع رسانی امام جواد (ع) (حسن و قبح www.lmamgvaad

اطلاع رسانی در شبکه اطلاع رسانی www.soroash.com و مقاله نوآوری های علامه طباطبایی محصول گشودگی فکری ایشان از دکتر فرامرز قراملکی موجود در شبکه اطلاع رسانی [www.mehrnews.com /fa/](http://www.mehrnews.com/fa/) و کتاب آقای جعفر سبحانی درباره حسن و قبح تالیف شده اند

با توجه به اینکه یکی از راههای اثبات حقانیت یک مذهب، موضعی است که آن مذهب در اندیشههای کلامی خود اتخاذ کرده است، بررسی این مسئله به صورت دقیق می تواند راه بردی برای اثبات حقانیت امامیه باشد.

از طرف دیگر بررسی تأثیرات حسن و قبح بر اندیشههای کلامی متکلمان مسلمان موضوع مورد علاقه ام می باشد.

۵. قلمرو تحقیق

قلمرو تحقیق از نظر زمانی از قرن سوم هجری تا عصر حاضر می باشد، و از نظر موضوع، اندیشههای کلامی شیعه و اهل سنت را دربر می گیرد.

۶. متغیرهای تحقیق

متغیر اصلی: اندیشهی کلامی متکلمان مسلمان (امامیه، معتزله، اشاعره).

متغیر وابسته: تأثیر مساله حسن و قبح.

۷. اهداف تحقیق

۱. اینکه بر اساس حسن و قبح عقلی طبق نظر عدلیه (امامیه و معتزله) نحوه

اندیشه و تفکر آنها دربارهی سایر مباحث کلامی، مشخص شود.

۲. حسن و قبح عقلی چه جهتی به اندیشه متکلمین عدلیه دربارهی سایر مباحث

کلامی داده است.

۳. بر اساس حسن و قبح شرعی طبق نظر اشاعره، نحوه‌ی اندیشه و تفکر آنها درباره‌ی سایر مباحث کلامی مشخص شود.

۴. حسن و قبح شرعی چه جهتی به اندیشه متکلمین اشعری درباره‌ی سایر مباحث کلامی داده است.

۵. بررسی نقش حسن و قبح عقلی در اثبات مسائل کلامی و اینکه متکلمان عدلیه چگونه از قاعده‌ی حسن و قبح عقلی به عنوان پایگاهی مستحکم و در سطحی گسترده در دفاع از عقاید دینی بهره گرفته‌اند.

۸. کلید واژه‌ها

حسن، قبح، تکلیف به ما لا یطاق، امامیه، معتزله، اشاعره، کسب.
حسن: حسن در لغت به معنی زیبایی و هر اثر بهجت آفرین و شادی بخش است که مورد آرزو باشد، و بر سه گونه است.

۱. آنگونه زیبایی و حسنی که مورد پسند عقل و خرد است ۲. زیبایی و حسنی که از جهت هوی و هوس نیکو است ۳. زیبایی و حسنی که طبیعتاً زیبا و خوب است^۱.

اما در اصطلاح متکلمین، حسن آن فعلی است که به ارتکاب آن نکوهش تعلق نمی‌گیرد^۲. (فاعل آن را سرزنش نمی‌کنند) البته معانی دیگری هم برای آن ذکر شده است که در جای خود خواهد آمد. قبح به معنی زشتی در گفتار و کردار است.
قبح: در لغت به معنی زشت و ناپسند می‌باشد^۱.

---

^۱ محمد بن فضل راغب اصفهانی، حسین، *المفردات فی غریب القرآن*، دکتر سید غلامرضا خسروی حسینی، انتشارات مرتضوی، چاپ دوم، ۱۳۷۵ هـ. ش، ج ۱، ص ۴۸۹، جبران مسعود، فرهنگ رائد الطلاب، عبدالستار قمری، مؤسسه انتشارات یادواره کتاب، چاپ اول، ۱۳۷۹ هـ. ش، ص ۲۷۸.

^۲ علامه حلی، *کشف المراد*، ص ۴۱۸.

در مفردات راغب به معنی آنچه را از صورتها و اجسام که چشم آدمی آن را زشت می‌شمارد و دیدن آن را نغمی‌پذیرد و از آن روی می‌گرداند و یا کارها و حالاتی که نفس و جان آدمی آنها را زشت می‌شمارد به کار رفته است.^۱

قبیح در اصطلاح متکلمین: قبیح بر خلاف حسن است یعنی فعلی است که فاعل آن را نکوهش می‌کنند.^۲

شیعه‌ی امامیه: شیعه در لغت به معنی هواداران، هواخواهان، پیروان، طرفداران، مریدان، باند، دسته، جناح، حزب و فرقه می‌باشد.^۳

امامیه کسانی هستند که به وجوب امامت بعد از پیغمبر(ص) اعتقاد دارند و اینکه واجب است امام از هر خطایی معصوم باشد و نص از پیغمبر یا از امام سابق بر امام بعدی واجب است.^۴

و نیز گفته شده: امامیه از فرقه‌های اهل اسلام‌اند و بعد از حضرت رسول اکرم به سبب نص ظاهر از سوی پیامبر(ص) بر امامت علی(ع) بعد از خودش، بعد از حضرت رسول اکرم به امامت مرتضی علی(ع) قائل هستند و پیامبر(ص) امیرالمؤمنین را به امامت تعیین فرمود، به تعریض چند جا و به تصریح چند جا.^۵

۱. بندر ریگی، محمد، النجد، انتشارات ایران، تهران، چاپ دوم، جلد دوم، ۱۳۸۲ هـ.ش، جبران مسعود، فرهنگ

رائد الطلاب، ترجمه عبدالستار قمری، ص ۵۳۵.

۲. محمد بن فضل، حسین، المفردات فی غریب القرآن، ج ۳، ص ۱۱۵.

۳. علامه حلی، کشف المراد، ص ۴۱۸.

۴. آذرنوش، آذرتاش، فرهنگ معاصر عربی - فارسی، انتشارات نی، چاپ اول، ۱۳۷۹ هـ.ش، ص ۳۵۰.

۵. محمد بن نعمان، محمد، معروف به شیخ مفید، الفصول مختاره، ترجمه آقا جمال محمد بن آقا حسینی، محقق خوانساری، تهران، انتشارات نوید، چاپ اول، ۱۳۶۲ هـ.ش، ج ۲، ص ۴۱۸.

۶. شهرستانی، اللمل و النحل، ترجمه سید محمد رضا جلالی نائینی، تهران، انتشارات اقبال، چاپ چهارم، ۱۳۷۳ هـ.ش، ج ۱، ص ۲۱۳.

معتزله: اعتزال در لغت به معنی کناره گرفتن است و این مذهب در اوایل قرن دوم هجری توسط *واصل بن عطا* (۸۰-۱۳۱ ه. ق) پدید آمد، در آن زمان مسأله مرتکبان گناه و حکم دنیوی و اخروی آنان مورد بحث جدی قرار داشت، خوارج آنان را کافر و مشرک دانسته و معتقد بودند اگر بدون توبه از دنیا بروند محکوم به عذاب ابدی خواهند بود اما اکثریت آنان را مؤمن فاسق می‌دانستند و حسن بصری آنها را منافق می‌دانست در چنین شرایطی، *واصل بن عطا* که از شاگردان حسن بصری بود، رأی جدیدی را ابراز نمود، گفت: ایمان اسم مدح است و عبارت است از مجموعه‌ای از خصال و صفات پسندیده و مرتکبان کبایر فاقد برخی از آن صفاتند، فسق نیز اسم ذم است، لذا فاسقان را نمی‌توان مؤمن نامید و از طرفی چون به توحید اقرار داشته و برخی از صفات حمیده را دارا هستند، نمی‌توان آنها را مشرک و کافر نامید و در نتیجه باید گفت فسق حد وسط میان ایمان و کفر است و مرتکبان کبایر نه مؤمن‌اند و نه کافر بلکه میان آن دو جای دارند. اگر فاسقان بدون توبه از دنیا بروند اهل دوزخ و مخلد در آنند: این نظریه به عنوان *میزله بین المنزلتین* شهرت یافت.^۲

این جماعت قائل به حکم عقل بودند و آیات و احادیثی که مضمونش به حسب ظاهر موافق آراء و عقل ایشان نبود با استفاده از قوانین عقلی تأویل می‌کردند^۳ و قائل به حسن و قبح عقلی بودند.

اشاعره: اشاعره یاران *ابوالحسن علی بن اسماعیل اشعری* بودند، وی در آغاز قرن چهارم هجری به مخالفت با مکتب معتزله قیام کرد و به نشر آرای کلامی خود

۱. خطیب بغدادی، *الفرق بین الفرق*، ترجمه محمد جواد مشکور، تهران، ص ۷۴.

۲. خطیب بغدادی، *الفرق بین الفرق*، ترجمه محمد جواد مشکور، تهران، ص ۷۵، بدوی، *عبدالرحمن، تاریخ اندیشه‌های*

کلامی در اسلام، ترجمه حسین صابری، مشهد، مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی، چاپ

اول، ۱۳۷۴ ه. ش، ج ۱، ص ۵۳-۵۴.

۳. محقق لاهیجی، *گوهر مراد*، تهران، چاپ وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ص ۴۶.